

Reşîdü'd-dîn Fazlullâh

CÂMI'Ü'T TEVÂRÎH

(Zikr-i Târîh-i Âl-i Selçûk)

B[®]
BİLGE
KÜLTÜR
SANAT

Tercüme ve Notlar
Erkan Göksu
H.Hüseyin Güneş

CÂMI'Û'T-TEVÂRÎH

(Zikr-i Târîh-i Âl-i Selçûk)

YAYIN NO: ...

CÂMÎ'ÜT-TEVÂRİH
(Zikr-i Târih-i Âl-ı Selçûk)
Reşîdü'd-dîn Fazlullâh

© Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Sertifika No: 16228

1. Basım, Ocak 2014

ISBN: 978 - 605 - 5261 - .. - .

Yayın Yönetmeni: *Ahmet Nuri Yüksel*

Editör: *Osman Sevim*

Sayfa Düzeni: *Nurel Nayeri*

Baskı: *Yaylacık Matbaası*

Litros Yolu Fatih San. Sit. No: 12/197-203 Topkapı-İstanbul

Tel: (0212) 612 58 60

Cilt: Derya Mücellit

BİLGE KÜLTÜR SANAT

Nuruosmaniye Cad. Kardeşler Han No: 3 Kat: 1 34110 Cağaloğlu / İSTANBUL

Tel: (0212) 520 72 53 - 513 85 04 Faks: (0212) 511 47 74

bilge@bilgeyayincilik.com

www.bilgeyayincilik.com

CÂMÎ'Û'T-TEVÂRÎH

(Zikr-i Târîh-i Âl-i Selçûk)

Reşîdü'd-dîn Fazlullâh

Tercüme ve Notlar

Erkan Göksu

H. Hüseyin Güneş

*Eserlerimiz bize delâlet etmektedir;
Öyleyse bizden sonra eserlerimize bakın...*

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	7
ÖNSÖZ	9
YENİ BASKIYA ÖNSÖZ.....	11
REŞİDÜ'D-DİN FAZLULLÂH VE CÂMİ'Ü'T-TEVÂRİH.....	13
NÂŞİRİN MUKADDİMESİ	37
1- Câmî'ü't-Tevârih'in Selçuklulara Dâir Bölümünün Mevzû'u ve Mâhiyeti	37
2- Eserin Selçuklular Bölümünün Kaynakları	38
a) Reşîdü'd-dîn Fazlullâh'a Ait Kısım.....	38
b) Ebû Hâmid Muhammed bin İbrahim'e Ait Kısım.....	39
c) Râvendî'ye Ait Olduğu İleri Sürülen Kısım.....	39
d) Râhatu's-Sudûr ile Câmî'ü't-Tevârih'in Selçuklular Bölümünün Karşılaştırılması.....	40
e) Câmî'ü't-Tevârih'in Selçuklular Bölümü ile Râhatu's-Sudûr'un Müşterek Kaynağı.....	44
f) Ebû Hâmid Muhammed bin İbrahim Kimdir?.....	45
g) Netice.....	46
3. Câmî'ü't-Tevârih'in Selçuklularla İlgili Bölümünün Değeri.....	47
4. Zahîrî'd-dîn Nişâbûrî'nin Sözde Selçûknâme'sinin Basması	47
TERCÜME	51
Zikr-i Târih-i Âl-i Selçûk	51
Âğâz-i Kitâb [Kitâbın Başlangıcı]	53
Birinci es-Sultânü'l-Mu'azzam Rûknü'd-Dünyâ ve'd-dîn Ebû Tâlib Tuğrul Beg Muhammed bin Mikâ'il bin Selçûk.....	64
[İkinci] Sultân Adudu'd-Devle Ebû Şucâ' Alp Arslan Muhammed bin Ebî Süleymân Çağrı Beg Dâvud bin Mikâ'il'in Pâdişâhlığının Zikri	78
Üçüncü Pâdişâh Sultân Celâlü'd-devle ve'd-dîn Melikşâh Ebû'l-Feth bin Alp Arslan Muhammed bin Dâvud'un Zikri	87

Dördüncü Pâdişâh Sultân-ı A'zam Rüknü'd-dünyâ ve'd-dîn Ebû'l-Muzaffer Berkiyaruk bin Melikşâh -Burhân Emîri'l-Mü'minîn.....	96
Beşinci es-Sultân Gıyâsü'd-Dünyâ ve'd-dîn Ebû Şücâ' Muhammed bin Melikşâh bin Muhammed bin Çağrı Beg bin Mikâ'il bin Selçuk.....	106
Altıncı Sultânü's-Selâtin Mu'izzü'd-dünyâ ve'd-dîn Ebû Hâris Sencer bin Melikşâh bin Alp Arslan bin Çağrı Beg.....	113
Yedinci es-Sultân Muğîsü'd-Dünyâ ve'd-dîn Mahmûd bin Muhammed bin Melikşâh bin Alp Arslan.....	128
Sekizinci es-Sultânü'l-Mu'azzam Rüknü'd-dünyâ ve'd-dîn Ebû Tâlib Tuğrul bin Muhammed bin Melikşâh bin Alp Arslan.....	132
Dokuzuncu es-Sultânü'l-Azam Gıyâsü'd-Dünyâ ve'd-dîn Ebû'l-Feth Mes'ûd bin Muhammed bin Melikşâh bin Alp Arslan.....	133
Onuncu es-Sultân Muğîsü'd-Dünyâ ve'd-dîn Melikşâh bin Mahmûd bin Muhammed bin Melikşâh.....	148
Onbirinci es-Sultânü'l-A'zam Gıyâsü'd-dünyâ ve'd-dîn Ebû Şücâ' Muhammed bin Mahmûd bin Muhammed bin Melikşâh.....	151
Onikinci es-Sultân Mu'izzü'd-Dünyâ ve'd-dîn Ebû'l-Hâris Süleymânşâh bin Muhammed bin Melikşâh.....	160
Onüçüncü es-Sultânü'l-A'zam Rüknü'd-Dünyâ ve'd-dîn Arslan bin Tuğrul bin Muhammed bin Melikşâh bin Alp Arslan.....	162
Ondördüncü es-Sultânü'l-A'zam Rüknü'd-Dünyâ ve'd-dîn Ebû Tâlib Tuğrul bin Arslan bin Tuğrul bin Muhammed bin Melikşâh bin Alp Arslan Muhammed bin Dâvud bin Mikâ'il bin Selçuk ki Selçükluların En Sonucusu İdi. Rahimehumullâhu Te'âlâ.....	172
[Ebû Hâmid Muhammed bin İbrâhîm'in Zeyli].....	177
KITÂBIYÂT.....	185
İNDEKS.....	191

ÖNSÖZ

Reşîdü'd-dîn Fazlullâh-ı Hemedânî (öl. 718-1318)'nin “*modern anlamda ilk dünya tarihi olarak kabul edilen*” *Câmi'ü'l-Tevârîh*'i, Şemsü'd-dîn Günaltay'ın ifadesiyle “*Türk tarihinin İslâm devrinde yazılan ana kaynaklarının en önemlisi*”dir.

Ortaçağ İslâm dünyasının yetiştirdiği seçkin devlet adamı, âlim ve tabiplerinden biri olan Reşîdü'd-dîn Fazlullah, bu eserini İlhanlı Hükümdarı Gazan Han'ın isteği üzerine kaleme almıştır. İlkçağ'dan itibaren Ortaçağ Avrupası ve İslâm dünyasında birçok kişi kendi inanç, kültür ve düşüncesi doğrultusunda birtakım umumi tarihler yazmışsa da Asya ve Avrupa kıtalarındaki çeşitli kavim ve milletlerin, buralarda kurulmuş devletlerin tarihini ilk defa tarafsız bir görüşle kaleme alan Reşîdü'd-dîn olmuştur.

Barthold'un ifadesiyle “*İhtasının genişliği bakımından hâlâ eşsiz duran bir eser*” olan *Câmi'ü'l-Tevârîh*'in iki ayrı versiyonu vardır. 1306-1307 yıllarında tamamlanan birinci versiyonu üç cilt, 1310'da tamamlanan ikinci versiyonu ise dört cilt olarak düzenlenmiştir. Gazan Han'ın eser tamamlanmadan vefatı üzerine (1304) müellif tarihini halefi Olcaytu'ya ithaf etmeyi düşündüyse de Olcaytu bunu kabul etmedi ve eseri yine Gazan Han'a ithaf etmesini, kendisi için de ayrı bir umumî tarih yazmasını istedi. Bundan dolayı I. cilt *Târîh-i Gâzânî*, *Târîh-i Mübârek-i Gâzânî* veya *Dâstân-ı Gazan Hân* adlarını taşır. Bu cildin birinci bölümünde Türk ve Moğol kabileleri, bunların çeşitli kolları, şecereleri, Gazan Han'ın soyu, Argun Han'ın (1284-1291) tahta çıkışı, Gazan Han'ın hanımları ve çocukları hakkında bilgi verilir. İkinci bölüm ise Cengiz Han'dan Gazan Han dönemine kadar gelen Moğol tarihinden ibarettir.

E. M. Quatremere, *Câmi'ü'l-Tevârîh*'in I. cildinin Moğollarla ilgili bölümünü Fransızca tercümesi, diğer bazı bölümlerini de I. N. Berezin Rusça tercümesiyle beraber yayımlamıştır. Bu cilt G. J. E. Blochet ve Karl Jahn tarafından da neşredilmiş ve Blochet'nin yayımladığı metin, Tahran'da (1313 hş.), Jahn'ın neşrettiği metin de İsfahân'da (1336 hş.) tekrar basılmıştır. Karl Jahn eserin Abaka Han, Ahmed Teküder, Argun Han ve Geyhatu ile ilgili bölümünü 1941'de Viyana'da yayımlamış, daha sonra da ofset olarak neşretmiştir. I. cilt ayrıca metin ve tercüme olarak Rus İlimler Akademisi tarafından dört cilt hâlinde yayımlanmıştır (1946-1960).

Bunun dışında Abdülkerim Alioğlu da eserin altı nüshasını karşılaştırmak suretiyle İlhanlı Hükümdarı Hülâgu'dan Gazan Han'a kadar gelen kısmını Farsça orijinali ve Rusça tercümesiyle birlikte neşretmiştir. Eserin İlhanlılar devriyle ilgili kısmı neşredilirken Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki nüsha ile Süleymâniye Kütüphanesi'nde bulunan Arapça nüsha dikkate alınmamıştır. Bu cildin tamamı 1960'ta Tahran'da yayımlanmıştır. Cengiz Han'dan sonraki Moğol tarihiyle ilgili bazı bölümler O. I. Smirnova tarafından Rusçaya, Muhammed Sâdik Neş'et ve arkadaşları tarafından Arapçaya, J. A. Boyle tarafından da İngilizce'ye çevrilmiştir.

Olcaytu Han'ın emriyle yazılan bir umumî tarih niteliğini taşıyan II. cildin orijinal nüshasının başına, bu cildin birinci bölümünü oluşturan, Olcaytu Han'ın doğumundan 706 (1306-1307) yılına kadar geçen dönemin bir tarihi eklenmiştir. 1312'de tamamlanan bu bölümün bir nüshası Zeki Velidi Togan tarafından Meşhed'de bulunmuştur. İkinci bölümde Hz. Âdem ile Benî İsrâ'îl peygamberleri, Hz. Muhammed'in hayatı, Hulefâ-yi Râşidîn, Emevîler ve 1258 yılında yıkılışına kadar Abbâsîler tarihi anlatılır. Ayrıca Gazneliler, Selçuklular, Hârezmşâhlar, Sargurlular, İsmâîlîler, Oğuz Han'ın ahfadı, Türkler, Çinliler, Yahudiler, Ortaçağ'ın Germen ve diğer Avrupalı kavimleri, Frank imparatorları ve Hindistanlılar ile Buda ve Budizm hakkında bilgi verilir. II. cildin Farsça nüshası meşhur olmakla birlikte Arapça nüshaları da vardır.

II. cildin Frank tarihiyle ilgili kısmı Fransızca tercümesiyle birlikte Karl Jahn tarafından, Gazneliler ve Selçuklularla ilgili bölümleri Ahmet Ateş tarafından, İsmâîlîler, Fâtımîler ve Nizârîlerle ilgili bölümleri ise Dâniş-Padjuh ve Muhammed Debîr-i Siyâkî tarafından yayımlanmıştır. Bu cildin Hindistan tarihi hakkındaki bölümünün özet İngilizce çevirisi Bibliographical Index to the Historians of Muhammedan India'nın I. cildinde neşredilmiştir. Diğer bölümler ise henüz basılmamıştır.

Bizim tercümede esas aldığımız metin, *Câmi'ü't-Tevârih*'in II. cildinde yer alan Selçuklular bahsinin Ahmet Ateş tarafından yapılan neşri olup (Reşîdü'd-dîn Fazlullâh, *Câmi'ü't-Tevârih*, II. Cilt, 5. Cüz (Selçuklular Kısmı), (Neşr. Ahmet Ateş), TTK Yay., Ankara 1960/1999²), bu neşir, eserin Topkapı Sarayı, Hazîne kütüphanesi, nr. 1654; Topkapı Sarayı, Hazîne kütüphanesi, nr. 1653 (Hâfiz-i Ebrû, *Zubdetü't-Tevârih* içinde) ve Topkapı Sarayı, Ahmed III kütüphanesi, nr. 2935'te bulunan üç nüshasından istifade edilmek suretiyle hazırlanmıştır.

Ahmet Ateş'in söz konusu neşrin önsözünde belirttiği gibi, *"Bu ilmî teşebbüsün muvaffakiyeti, ilk adımlardan itibaren, münekkidlerinin irşadlarına çok şeyler borçlu olacaktır. Bu işe girişmekle millî ve ilmî bir ödevi hakkıyla yerine getirmekten başka bir şey düşünmeyen mütercimler. bunlardan istifade etmeye her zaman hazır olacaktır."*

Erkan GÖKSU

Ankara 2011

YENİ BASKIYA ÖNSÖZ

Câmi 'ü l-Tevârîh'in Selçuklular bahsinin tercümesinin ilk baskısının önsözünde, tercümede esas aldığımız metnin nâşiri olan Ahmet Ateş'in "Bu ilmî teşebbüsün muvaffakiyeti, ilk adımlardan itibaren, münekkidlerinin irşadlarına çok şeyler borçlu olacaktır. Bu işe girişmekle millî ve ilmî bir ödevi hakkıyla yerine getirmekten başka bir şey düşünmeyen mütercimler, bunlardan istifade etmeye her zaman hazır olacaktır." sözlerine yer vermiştik.

Bu cümleden olmak üzere, tercümemizin yeni baskısında, daha önceki baskılar hakkında yapılan müspet veya menfi her türlü tenkidi nazar-ı dikkate almak suretiyle, tercümeyle daha iyi ve faydalı bir hâle getirmek için metni yeniden gözden geçirip bazı düzenleme ve düzeltmeler yaptık.

Okuyuculardan gelen tavsiyeler doğrultusunda yaptığımız ilk düzenleme, daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla metin içerisinde parantez veya köşeli parantezle verdiğimiz ilave ifadeleri, istilâh ve dönemin yazım geleneğini yansıtan kelime ve tamlamaları gözden geçirmek ve bunların kahir ekseriyetini ayıklamak oldu.

Okuyucuya alternatif bir tercüme sunmak düşüncesiyle tercih etmiş olduğumuz bir kelime ve ifadeyi, birden fazla kelime ve ifade ile tercüme etme yöntemi de metin akışını bozduğu gerekçesiyle bazı okuyucular tarafından tenkid edildi. Bu husus da değerlendirilerek gerekli düzenlemeler yapıldı.

Okuyucuların eseri daha rahat ve sıkılmadan okumalarını sağlamaya yönelik bu düzenlemeleri yaparken, çalışmanın ilk baskılarında fark edilmeyen bazı imla ve yazım hataları da dikkatimizden kaçmadı. Bu münasebetle söz konusu imla ve yazım hatalarını düzeltme imkânı da bulmuş olduk. Ancak bütün bunlardan daha önemlisi, biri Farsça metindeki hatadan, ikincisi yanlış okumadan ve üçüncüsü de yanlış anlamadan kaynaklanan toplam üç tercüme hatasının farkına vardık.

Bu hatalardan ilki Farsça metnin 7. sayfasının 9. satırındaki (... با خلع کرده ، شاهانه استماع...) ifadesidir. Önceki baskıda biz bu cümleyi "Pâdişâhî hal' (isteğinde olduğumuz) duyuldu." şeklinde tercüme etmiştik. Yeni baskı için metni düzenlerken (خلع) kelimesinin sonundaki (ت) harfinin -sehven olsa gerek- düşmüş olduğunu ve kelimenin doğrusunun (خلعت) olması gerektiğini fark ettik. Bu durum-

da söz konusu ifadenin doğru tercümesi, kaydın öncesi ve sonrası ile de bağlantılı olarak şu şekilde olmalıdır: “(Lider ve önderiniz geldiğinde sözleri) dinlenerek şâhâne hil’atlerle geri döner.”

İkinci hata Farsça metnin 31. sayfasının 8-9. satırlarında yer alan (نتواند بودورای این سعادت) cümlesinin yanlış okunması neticesinde meydana gelmiştir. Cümledeki “verâ-yı în sa’âdet...” ifadesi, sehven “ve re’y-i în sa’âdet...” şeklinde okununca, cümle hatalı olarak “Bu düşünce/tedbir, saadet olamazdı.” şeklinde tercüme edilmiştir. Yeni baskıda söz konusu cümle “*Bu saadetin ötesi olamaz idi.*” şeklinde düzeltilmiştir.

Tespit edebildiğimiz üçüncü hata ise Farsça metnin 104. sayfasının 14-15. satırlarındaki (... او را از آنجا بدولتخانه مرو بقبة الپ ارسلان آوردند بجامع مرو ...) cümlesinin tercümesindedir. Önceki baskılarda “*Merv Câmii’nin (yanındaki)*” ifadesi sehven atlanmış ve cümle “*Onu oradan Merv devlethânesi’ne. Alp Arslan’ın kubbesine getirdiler.*” şeklinde tercüme edilmiştir. Değerli araştırmacı Cihan Piyadeoğlu’nun dikkati sayesinde fark edebildiğimiz bu hata, yeni baskıda düzeltilmiş ve söz konusu cümle “*Onu oradan Merv devlethânesi’ne, Merv Câmii’nin (yanındaki) Alp Arslan’ın kubbesi’ne getirdiler.*” şeklinde düzeltilmiştir.

Bütün iyi niyetimize, gösterdiğimiz gayret ve titizliğe rağmen gözden kaçırmış olduğumuz bu hatalardan dolayı okuyucuların ve araştırmacıların hoşgörüsüne sığınıyor, *Câmi’ü’l-Tevârîh*’in Selçuklular bahsinin yeni baskısının, Türk tarihinin diğer kaynaklarının tercümesine karşı ilgi ve alakayı artırmasını temenni ediyoruz.

Erkan GÖKSU

Tokat 2013